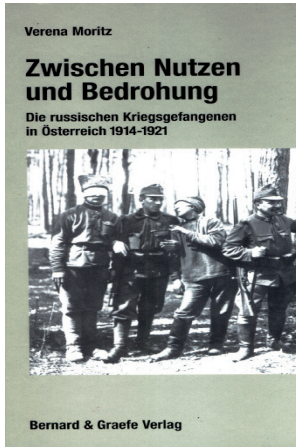

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(436)«1914/1921»:341.341-052
ББК 63.3(4Авт)52

Тетяна Мінаєва

Морітц В., Ляйдінгер Х. Між користю та небезпекою. Російські військовополонені в Австро-Угорщині (1914-1921 рр.). - Бонн, 2005. – 384 с. / Moritz V., Leidinger H. Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich (1914-1921). – Bonn, 2005 – 384 s.

Історія Першої світової війни, яка своїми глобальними наслідками започаткувала новий етап розвитку європейської цивілізації, привертає до себе увагу дослідників і сьогодні. І якщо раніше науковці, з огляду на ідеологічні чинники, звертали увагу на дослідження військово-тактичних, економічних чи дипломатичних складових історії Першої світової війни, то на сучасному етапі розвитку історичної науки з'являються наукові праці, в яких пропонуються нові підходи та ставляться нові завдання. Зокрема, набуває популярності принцип вивчення та реконструкції історичних подій крізь призму особистісного фактору, через переживання та світосприйняття цілої епохи чи окремої події пересічними людьми. Серед цікавих для дослідників, на наш погляд, є і тема військового полону в період Першої світової війни.

Монографія австрійських дослідників Верени Морітц та Ханнеса Ляйдінгера присвячена становищу російських військовополонених в Австро-Угорщині в 1914-1921 рр. Це не перше спільне дослідження авторського «дуету». У 2003 р. вийшла

друком праця «Полон, революція, повернення додому. Значення проблеми військовополонених для історії комунізму в Центральній та Східній Європі»¹, в якій розглядалося питання становища іноземних військовополонених в Росії, охопленій полум'ям революції та громадянської війни. Монографія, яка побачила світ у 2005 р., стала логічним продовженням авторських розвідок з проблематики військового полону в роки Першої світової війни.

Дане дослідження написано в науково-популярному стилі й поєднує в собі глибокий аналіз наявної джерельної бази та легкий для сприйняття виклад матеріалу. Монографія побудована за проблемно-хронологічним принципом та складається з п'яти розділів, поділених на підрозділи.

Автори сумлінно попрацювали в архівах та бібліотеках Австрії та Росії (про що свідчить хоча б той факт, що дослідники використали матеріали 13 архівів). Аналізуючи історіографію, дослідники відмітили відсутність спеціальних наукових розвідок з даної проблематики та звернули увагу на той факт, що наявна мемуарна література не позбавлена ідеологічного впливу. З огляду на такий стан речей, дане дослідження є безперечно цінним з точки зору задіяного матеріалу та поданих результатів.

З другого розділу, автором якої є одноосібно В. Морітц, починається безпосередньо виклад матеріалу. Дослідниця присвятила увагу таким важливим та маловідомим питанням, як становлення, трансформація та уніфікація діяльності австро-угорської військової адміністрації в сфері утримання військовополонених. Зокрема, автор проаналізувала Гаазькі правила ведення сухопутної війни від 1907 р., в яких було сформульовано основні правила поводження з полоненими; розкрила особливості існування військовополонених в Австро-Угорщині в перший рік війни; звернула увагу на створення та діяльність Бюро для полонених, спеціального 10-го відділу при військовому міністерстві, який видав полоненими на території імперії, а також окреслила діяльність держав-протекторів, які на правах свого нейтрального статусу стежили за дотриманням норм утримання військовополонених (щодо російських полонених, то їх інтереси захищала Іспанія). Цінним з точки зору історичної об'єктивності, можна вважати аналіз прорахунків, які були допущені військовою владою Дунайської монархії щодо утримання військовополонених та способи їх уникнення у подальшому. Цікавим видається підрозділ, в якому дослідниця проаналізувала урядову політику пропаганди, яка базувалася на використанні національних почуттів підданих Російської

імперії: при розміщенні взятих у полон військовослужбовців використовувалася етнічна та релігійна ознаки (створювалися спеціальні табори для українців, мусульман, поляків тощо, в яких проводилася пропаганда, спрямована на розпалювання негативного ставлення до Росії).

Пізнавальним, на наш погляд, є третій розділ, присвячений подіям від березня 1917 р. до листопада 1918 р. Тут В. Морітц та Х. Ляйдінгер розглянули питання становища військовополонених на тлі складних політичних трансформацій в Росії та Австро-Угорщині, які в результаті призвели до формування на їх території нових національних держав. Автори дослідили місце та роль питання репатріації полонених у контексті Брест-Литовських переговорів, які проходили в атмосфері взаємного тиску та недовіри. Викликають зацікавлення дані про підготовку та початок процесу репатріації, які розглядалися у тісному зв'язку зі складними внутріполітичними подіями, які відбувалися в обох державах.

Привертає увагу четвертий розділ, який присвячений складному процесу репатріації військовополонених після розпаду Дунайської монархії. Цей процес повернення додому затягся на кілька післявоєнних років, що було пов'язано з низкою факторів, серед яких автори виділяють наступні. По-перше, складність повернення полонених до Росії, в якій палало полум'я громадянської війни, була пов'язана із можливістю вибору свого майбутнього кожним: залишитися в державі, яка утримувала їх у полоні, прийнявши її підданство чи повернутися додому. По-друге, труднощі при підготовці репатріаційних списків полонених, які, за виключенням відносно незначної кількості безпосередньо в таборах, були розкидані по всій території та зайняті в багатьох сферах економіки. По-третє, позиція не лише держав-утримувачів полонених, але й союзних Росії держав, які не бажали, щоб така маса потрапила в розпорядження радянської влади. Ці та інші складні та неоднозначні питання знайшли своє висвітлення в даній монографії.

Окремо слід відмітити заключний, п'ятий розділ, в якому подані ґрунтовні, глибокі висновки. Вдало доповнюють монографію додатки, в яких знаходимо багатий ілюстративний матеріал (відомості щодо загальної кількості полонених, кількості полонених за національною ознакою, цифри щодо смертності серед цієї категорії, перелік таборів для утримання полонених тощо).

Поряд із загальним позитивним враженням від даної книги, хотілося б відмітити наявність в монографії непоодиноких відступів від основної теми, наприклад приділено велику увагу становищу

полонених центральних держав у Росії. З одного боку, мабуть, можна вважати, що це здійснено з метою порівняння, але, на нашу думку, це дещо виходить за рамки теми, розсіює увагу і змушує читача відволікатися від основного предмету дослідження.

В цілому ж, слід констатувати, що представлене дослідження являє собою гарний приклад сумлінного та вдумливого аналізу і тому приверне увагу як фахівців з історії Першої світової війни, так і всіх, хто цікавиться питаннями всесвітньої історії ХХ століття.

Примітки:

¹ Leidinger H., Moritz V. Gefangenschaft, Revolution, Heimkehr. Die Bedeutung der Kriegsgefangenenproblematik für die Geschichte des Kommunismus in Mittel- und Osteuropa 1917-1920. – Wien, 2003. – 754 s.

Надійшла до редколегії 15.11.2009.